

Штрыхі да партрэта Паўліны Мядзёлкі

«Гэткім шчырым каханнем яе атуліў,
З гэткай ласкай глядзеў у яе сумныя вочы, —
Як і сонца не туліць расквечаных ніў,
Як і зоры людзям не ўглядаюцца ўночы!...
Столькі песень над песнямі ёй я напеў,
Столькі думак злажыў аб ёй важных, таёмных, —
Як і бор гэтак з ветрам шумець не шумеў,
Як і век гэтых дум не злажыў для патомных!
...Утварыў з яе шчасце з-пад шчасцяў сваё —
Чарадзейную княжну з аповесці дзіўнай,
І пад ногі ёй кінуў жыццё сваё ўсё...
.....
А яна?.. А яна была толькі... дзяўчына!..»

Гэты горкі верш Янка Купала напісаў пра сваё палкае і нешчаслівае каханне — прыгажуню Паўліну Мядзёлку, першую выканаўцу ролі Паўлінкі. Так яна найперш і ўвайшла ў гісторыю — пакутлівай Музай вялікага нацыянальнага паэта.

Прайшло 130 гадоў ад таго дня, як у Будславе, у сям'і настройшчыка раляў і арганаў, нарадзілася чароўная дзяўчынка Паўлінка. Давайце ўспомнім незвычайныя факты з яе біяграфіі, у чым дапаможа і яе «легальная» аўтабіяграфія, выдадзены ў 1974 годзе зборнік «Сцежкамі жыцця», і перавыдадзены поўны варыянт, і тыя запісы, якія яна не прызначала да друку.

СА СЛОВАМІ МАЦЕЯ БУРАЧКА

Першае публічнае выступленне Паўлінкі адбылося ў Глыбокім, дзе тады жыла сям'я. Дзяўчынка марыла вучыцца, і ёй дапамагла мясцовая жыхарка, панна Юлія — але вучыла на польскай мове і ў духу польскага патрыятызму. А потым у рукі Паўлінцы трапіла газета «Наша доля» і «Дудка беларуская» Мацея Бурачка. Асабліва моцна запала ў душу прадмова да «Дудкі беларускай»: «Я сам калісь думаў, што мова наша — «мужыцкая» мова і толькі таго... пераканаўся, што мова наша ёсць такая ж людская і панская, як і французская, або нямецкая, або іншая якая».

Напярэдадні 1907 года панна Юлія прапанавала Паўлінцы выступіць з дэкламацыяй вершаў на навагодняй ёлцы, прачытаць Адама Міцкевіча. А бацька Паўлінкі — агучыць верш Мацея Бурачка толькі нічога не гаварыць загадзя настаўніцы.

І вось пазбіраліся жыхары Глыбокага на навагоднюю ёлку, дзівяцца, як прыгожа ўсё ўбрана, як пекна выступаюць дзеткі. Надыйшла чарга Паўлінкі... І яна чытае верш Мацея Бурачка, ён жа Францішак Багушэвіч.

«У публіцы падняўся шум, гоман:

— Па-просту гаворыць! Слухайце, слухайце, па-просту, па-нашаму гаворыць!

— Цішэй вы там!
— Не пхніцеся! Дайце паслухаць!

Усе, хто стаяў на вуліцы, пачуўшы, што гавораць вер-

шы на простаі, тутэйшай мове, рынуліся ў залу і так стоўпіліся, што бліжэйшым прыйшлося стрымліваць напор.

Аднекуль з'явіўся стол, мяне паставілі на яго і сказалі: «Гавары зноў!»

У польскага панства, між тым, быў шок — яны сабраліся гуртам, шапталіся, потым парайлі дзёрзкай дзяўчынцы больш ніколі не выбіраць творы для выступлення, не параіўшыся з паннай Юліяй.

«Я адчула, што ім не да спадобы прыйшліся вершы Мацея Бурачка. Але ўсё ж маё першае публічнае выступленне было на роднай мове».

А Купала выбраў Уладку....

ПЕРАБЕЖКІ З МІСАЙ У РУКАХ

Увосень 1912 года Паўлінка паехала ў Пецябургу, на Вышэйшыя камерцыйныя курсы. Грошай было няшмат, і ёй парайлі харчавацца ў студэнцкай сталойцы, арганізаванай студэнцкай касай узаемадапамогі. Там было танна, і можна было падтрымліваць патрэбныя сувязі. Але Паўлінка не чакала, які ў той сталойцы ў яе атрымаецца канфуз.

«У першыя дні я са сваёй міскай садзілася за стол, за якім бачыла сваіх сяброў з нелегальнага гуртка ў Вільні ці студэнтаў-беларусаў. Але аднаго разу, не пабачыўшы нікога з іх, я села на першае вольнае месца, якое трапілася на вока. Праз хвіліну падыходзіць да мяне нейкі хлопец і кажа:

— Чаму вы селі за гэты стол?

— Як гэта — чаму? — здзіўлена адказваю. — Вольнае месца, я і села.

— Вы, наколькі я заўважыў, — не належыце да на-радавай дэмакратыі?

— Не. А чаму вас гэта цікавіць? — падазрона пытаю.

— Бо я вас бачыў перш за сталом сацыялістаў, пасля сярод хрысціянскіх дэмакратаў, а цяпер за сталом эндэкаў. Ці вы так часта мяняеце свае погляды, ці наогул беспрынцыповы чалавек?

— Я мяняю не свае погляды, а стол, за якім ёсць вольнае месца, адказваю ўжо злосна».

На абурэнне Паўлінкі хлопец патлумачыў, што кожная палітычная групоўка студэнтаў мае тут свой стол і ніхто за чужы не сядзе.

Прышлося Паўлінцы даядаць свой суп стоячы.

Нагадаю, што менавіта там, у Санкт-Пецябургу, Паўлінка стала легендай, калі сыграла галоўную ролю ў прэм'еры п'есы Янкі Купалы «Паўлінка» на сцэне рабочага клуба «Пальма».

ПРЫЎЛАШЧАНЫ ВЕРШ

Паўліна Мядзёлка моцна перажывала, як выдаўцы пакрэслілі яе мемуары, хоць сама разумела: не ўсё магло прагучаць у савецкія часы. У Беларускім дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва захоўваецца яе сшытак, на першай старонцы якога значыцца: «Беглыя нататкі для памяці (Факты, якія ніколі не могуць і не павінны быць апублікаваны)». «Апамяць затухае... Калісь вострая памяць катастрофічна затухае. І не дзіва — праз 3 месяцы мне стукне 75 гадоў. Трэба спяшацца, каб хоць паасобныя ўрывкі, што ўсплывуць на памяць, запісаць».

Зразумела, мы павінны ўлічваць, што аўтар патаемных запісаў думала і пра тое, як будзе выглядаць для нашчадкаў, таму не ўсё ў іх варта прымаць на веру.

2 мая 1970 г. Паўліна Мядзёлка занатоўвае чарговы ўспамін:

«Быў гэта быццам мілы сон...» Толькі што пачула гэтыя словы па радыё ў кампазіцыі з твораў Я.Купалы «Яна і ён». І ўспомнілася тое, пра што нікому сказаць, ні ў сваіх «Сцежках жыцця», напісаць не магу, не хачу. А вось сама сабе... Не магу ўстрымаць успамінаў.

...Вільня. 1914 год. Седзячы ўдваіх з Янкам за столікам цукерні «Зялёнага Штраля», дзе кожны вечар сустракаліся нашаніўцы, акторы, мастакі, Янка сказаў:

— Паўлінка, давай мы з табой пажэнімся, раздзялі ты са мною долю і нядолю.

Хоць гэта было вымаўлена зусім сур'ёзна, але я не павярнула ў гэту сур'ёзнасць, бо ні разу з яго боку не чула слоў кахання. Нават тады, калі ў Пецябурзе ў 1913 г. палез да мяне цалавацца пасля няўдалай сцэны на рэпетыцыі «Паўлінкі» («Ты прыйшоў вучыць мяне, як цалавацца з Якімам? Пайшоў прэч! Без тваёй навукі абыдуся!»), — так тады адказала яму).

А ў той вечар у Штраля — Яначка, я цябе люблю, як нашага паэта, як харошага сябра і не больш. А гэтага мала, каб быць тваёй жонкай».

Да таго ж патлумачыла, што яе сэрцам уладарыць іншы.

На наступны вечар Янка Купала прыйшоў у тую ж цукерню маўклівы, змрочны, прызнаўся, што ўсю ноч не спаў і напісаў верш, які і даў Паўлінцы прачытаць:

«Быў гэта толькі сумны сон
Душы расплаканай маёй,
Што сярод будніх цяжкіх дзён
Я свята меў, глядзеў яснай...
Быў гэта толькі сумны сон,
Што развяду я з ёй бяду...»

Паўліна піша, што тады часта спявала гэтыя словы на матыў Глінкі «Не

искушай меня без нужды». Вядома, яе самалюбства цешыла, што яе адмова гэтак узрушыла паэта і вылілася ў цудоўны верш. І да канца жыцця яе вярэдзіла, што Купала ўрэшце ажаніўся з яе сяброўкай, Уладзіславай Станкевіч, якую Паўліна відавочна лічыла куды менш прывабнай за сябе. У патаемных нататках вельмі шмат прысвечана абгрунтаванню думкі, што Купала Уладзіславу не хажаў, жыццё з ёю было нешчаслівым, увогуле з Паўлінкай яму было б

куды шчасней. Часам яна нават сцвярджала ў гутарках, што таксама кахала Купалу. Але хацела «правярыць пачуцці».

«І якое ж было маё здзіўленне, калі Владка ўжо ў гадзі вайны ў Маскве паказала мне выразку з «Нашай нівы» з гэтым вершам з надрукаваным прысвячэннем Уладзіславе Станкевічанцы».

Зразумела, Мядзёлку гэта закранула, тым болей давесці сваё права на верш народнага паэта, якога ўжо не было ў жывых, — як? Яе ўзрадвала, што ў поўным зборы твораў Янкі Купалы верш быў надрукаваны ўвогуле без прысвячэння. Яна нават удакладніла ў вучонага сакратара музея Янкі Купалы, і той патлумачыў, што прысвячэння не ставілі, бо ў рукапісе, які захаваўся ў архіве, яго няма. Мядзёлка зрабіла выснову, што прысвячэнне ў «Нашай ніве» з'явілася пасля таго, як Уладзіслава стала жонкай Купалы — натуральна, паэт хацеў зрабіць падарунак малядой жонцы.

«Калі так, дык якая ж сувязь гэтага верша з Владкай?» — крыўдуе Паўліна Мядзёлка. Але зрабіць, каб верш друкаваўся з прысвячэннем ёй самой, было не ў яе ўладзе.

МІСТЫЧНЫ ПОКЛІЧ ПРАЗ ЗАВІРУХУ

Шмат давялося перажыць Паўлінцы... Прайшла і польскія турмы, і сталінскія... Заўсёды заставалася беларускай патрыёткай — паводле слоў Уладзіміра Калесніка, у Гародні польская клерыкальная газета назвала Мядзёлку Мяцёлкай, якая вымятае польскі дух і насаджвае беларускі. Апісваючы, як яны з мужам чакалі расстрэлу ў Мінску, акупаваным белапольскімі

войскамі, яна перадае свае думкі: «Так, жыццё я складаю на алтары Бацькаўшчыны. Ах, вянкаў ніякіх не патрэбна! Жыццём і смерцю сваёй я хацела б збудзіць да чыну тых, якія дрэмлюць яшчэ, хацела б вочы іх звярнуць да сонца праўды, у душах іх распаліць агонь гарачага кахання да Бацькаўшчыны...» Вось калі я арыштавалі ў 1930-м, ужо ў савецкай турме, рамантычны пафас знік. Пасля дзесяці дзён канвеернага допыту падпісала ўсё... Высылка ў Казань, дзе працавала, паводле некаторых крыніц, у Наркамасвеце. Потым нейкі час настаўнічала ў Маскве. Потым вярнулася на Беларусь, у родны Будслаў. Таксама настаўнічала.

Неадзначанымі выглядаюць і яе адносіны з сям'ёй Купалы — а яна была частай госцяй у іх доме па сваім прыездзе ў БССР. Колішні бялявы хлопец з несур'ёзнымі размовамі цяпер быў гонарам народа, жывым класікам, уганараваным усеагчымымі прывілеямі — але ж і знаходзіўся пад увесчасным наглядом.

Уладзіслава Францаўна заўсёды ветла прымала сяброўку, а ў апошнія гады часта нагадвала, што яны амаль апошнія засталіся са свайго былога кола і трэба трымацца адна адной.

«25 лютага 1960 г. вечарам я за сваім сталом — чытала ўгола маме якуюсь кнігу. А ў галаве мільгала думка, што мне сёння трэба выехаць у Менск. Чаго? Кому я там патрэбна? Праганяю гэту думку і прадаўжаю чытаць. І зноў: як жа мне дабрацца да станцыі? На дварэ сільная вее, гурбы снегу... Ну, што за ліха! На што мне здаўся той Менск, чытаю далей. А што мне сядзець? Што з сабой узяць? І да таго гэтыя назойлівыя думкі надакучылі, што не змагла далей чытаць. Каля 10 гадзін вечара заходзіць суседка, у якой дома ёсць тэлефон.

— Паўліна Вікенцьеўна, званілі з пошты, прыйшла вам тэлеграма з Мінска.

— Як жа я пайду на пошту ў такую завіруху? А не падалі тэксту тэлеграмы?

— Памерла Брані... Брані... вось забылася...

— Уладзіслава Францаўна? — ускрычала я.

— Ага!

Дык вось чаму мне трэба зараз жа сабрацца ў Менск!»

Паўліна Мядзёлка паехала ў Мінск і прысутнічала на пахаванні Уладкі. Гэтак жа, як гадамі раней на пахаванні Янкі Купалы. Калі ён загінуў, яна якраз была ў Маскве. Менавіта нататкі Мядзёлкі аб тых падзеях у яе патаемных запісах сталі важнай крыніцай для многіх, хто спрабаваў разгадаць таемніцу гібелі паэта.

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ.